

4-ТАРАУ

ҚАРЖЫЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

14-тақырып. ҚАРЖЫЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯНЫҢ ТАБЫСТЫЛЫҒЫ МЕН ТӘУЕКЕЛДІЛІГІ

14.1. Қаржылық инвестициялар портфелінің қалыптасуы

Бағалы қағаздар нарығы қаржылық жүйенің ажырамас бөлігі. Акционерлік капиталды және борыштық бағалы қағаздарды қолайлы аумаққа қайта орналастыруды жүргізеді, инвестиция өтімділігін және бәсекелестік қабілетін көтереді. Капиталды (акция, облигация, банктік депозиттер және т.б.) тиімді орналастыру білімді инвесторды қажет етеді, ол есеп айыратын аумақта табыстың түсу және түспеу тәуекелін баланстайды. Бір жағынан меншік иесі дәл уақытында қажетті шешім қабылдау үшін әрқашан өз кәсіпорынының қаржылық жағдайына талдау жасап отыруы керек.

Кәсіпорының акцияларын шығару және сату, сонымен бірге бағалы қағаздар нарығының басқада қаржылық құралдарын сатып алу жолымен жүзеге асырылатын *қаржылық инвестиция* инвестициялаудың ерекше формасы болып табылады.

Бірінші реттегі шығарылған акциялардан алынған қаражаттар жарғылық капиталдың қалыптасуына бағытталады.

Қосымша шығарылған акциялар мен артықшылықты акцияларды сатудан алынған қаражаттар меншікті капиталды арттыру мен қызметті кеңейтуге бағытталады.

Корпоративті облигацияларды сатудан алынған қаражаттар өндірістік қызметті қаржыландыру мен басқа эмитенттердің жоғары табысты бағалы қағаздарын сатып алуға бағытталады.

Қосымша табыс көзі мемлекеттік бағалы қағаздар болып табылады.

Инвестициялық белсенділікті жоғары деңгейге көтеру бағалы қағаздар нарығының даму деңгейіне тәуелді. Дамыған мемлекеттерде бағалы қағаздар нарығы халық жинағын нығайтады және қаржылық секторды тартады.

Біздің экономикаға инвестициялаудың ішкі көздерінің әлеуеті жеткілікті дәрежеде (әр түрлі зейнетақы қорларымен тартылған банктік сектор мен халықтың қаражаттары).

Инвестициялық үдерістің бұл кезеңі – бағалы қағаздар портфелін қалыптастыру кезеңі болып табылады. Осыған байланысты инвесторлар іріктеу проблемаларымен қақтығысады, бұл іріктеме микроболжамдар деп аталады.

Инвестициялық портфель – инвестициялық объектілерге, анықталған инвестициялық стратегияға сәйкес мақсатты құрылған салымдар жиынтығы. Портфельдік инвестициялаудың мәні бөлек алынған объектінің ұстанымдарының қол жетімсіздігі, ал олардың үйлесуі кезінде ғана мүмкін болатын инвестициялық қасиеттері инвестициялау объектілерінің жиынтығын құру арқылы инвестициялау мүмкіндіктерінің жақсаруында болып табылады. Осыдан шыққанда инвестициялық портфельдің құрылуының негізгі мақсаты аса тиімді және сенімді инвестициялық салымдарды іріктеу жолымен жасалған инвестициялық саясатты жүзеге асыруды қамтамасыз ету ретінде құрылуы мүмкін.

Тандалған инвестициялық саясаттың бағытталуына және инвестициялық қызметті жүзеге асырудың ерекшеліктеріне тәуелді спецификалық мақсаттар жүйесі анықталады, олар келесілер болуы мүмкін:

- капитал өсімінің максимизациясы;
- табыс өсімінің максимизациясы;
- инвестициялық тәуекелдердің минимизациясы;
- инвестициялық портфельдің талап етілетін өтімділігін қамтамасыз ету.

Инвестициялық портфельдің құрылуының берілген мақсаттары маңызды дәрежеде баламалы болып табылады. Осылай, капиталдың нарықтық құнының өсімі инвестициялық портфельдің ағымды табысының белгілі бір төмендеуімен байланысты. Капиталдық құнның өсімі және табыстың жоғарылауы инвестициялық тәуекелдердің жоғарылауына алып келеді. Қажетті өтімділікке жету міндеті инвестициялық портфельге капиталдық құнның өсуін және жоғары табысты қамтамасыз ететін, бірақ төмен өтімділікпен сипатталатын объектілерді қосуға бөгет

жасауы мүмкін. Қарастырылған мақсаттардың баламалылығына байланысты инвестор инвестициялық портфельді құрған кезде олардың басымдылықтарын анықтайды немесе жасалған инвестициялық саясаттың бағытталуынан шыққанда бөлек мақсаттардың тең болғанын көздейді.

Инвестициялық портфельдің құрамындағы объектілердің, инвестициялау мақсаттарының, басқа факторлардың айырмашылығын, табыстың және тәуекелдің белгілі бір қатынасымен сипатталатын инвестициялық портфель типтерінің көптүрлілігімен түсіндіріледі. Бұл өзінің бейнесін инвестициялық портфельдің жіктелуінде табады.

Инвестициялық портфельдердің *инвестициялау объектілерінің түрлері бойынша* жіктелуі ең алдымен инвестициялық қызметтің бағытталуы мен көлеміне байланысты. Өндірістік қызметті жүзеге асыратын кәсіпорындар үшін құрылатын портфельдің негізгі типі нақты инвестициялық жобалардың портфелі болып табылады, ал институционалды инвесторлар үшін – қаржылық құралдар портфелі.

Бұл инвестициялық объектілердің түрлерімен және оларды басқару әдістерімен сипатталатын дербес портфельдердің түрлерін біріктіретін аралас инвестициялық портфельдердің құрылуының мүмкіндігін жоққа шығармайды. Осы кезде арнайы инвестициялық портфельдер инвестициялар объектілері сияқты жеке критерийлер: салалық немесе аймақтық болуы, инвестициялардың мерзімі, тәуекел түрлеріне және т.б. бойынша құрылуы мүмкін.

Инвестициялаудың басымды мақсаттарына тәуелді келесілерді бөлуге болады:

- өсу портфелі;
- табыс портфелі;
- консервативті портфель.

Өсу портфелі курстық құны өсетін компаниялардың акцияларын сатып алумен құрылады. Курстық құнның өсу қарқындары портфельдердің бірнеше типтерін сипаттайды:

1) *агрессивті өсу портфелі* – капиталдың максималды өсіміне бағытталған. Оның құрамына тез өсетін жаңадан құрылған компаниялардың акциялары жатады. Берілген портфель типіне салынатын инвестициялар аса тәуекелді болып табылады, бірақ сонымен қатар олар ең жоғары табыс алып келе алады;

2) *консервативті өсім портфелі* – берілген топтың ішіндегі төмен тәуекелді портфель болып табылады. Негізінен курстық құны жоғары емес, бірақ тұрақты өсімімен сипатталатын жақсы танымал ірі компаниялардың акцияларынан тұрады, капиталды сақтауға бағытталған;

3) *орта өсім портфелі* – сенімді бағалы қағаздармен қатар тәуекелді бағалы қағаздар жатады. Ол капиталдың орташа өсімін және біркелкі тәуекел дәрежесін қамтамасыз етеді.

Табыс портфелі жоғары ағымды табысты алуға – проценттік және дивидендтік төлемдерге бейімделген. Курстық құнының біркелкі өсімі бар және жоғары дивидендті акциялардан, облигациялардан және жоғары ағымды төлемдері бар басқа бағалы қағаздардан тұрады. Берілген топқа кіретін портфельдердің түрлері:

1) *тұрақты табыс портфелі* – жоғары сенімді бағалы қағаздардан тұрады және тәуекелдің минималды деңгейінде орташа табыс алып келеді;

2) *табысты қағаздар портфелі* – тәуекелдің орташа деңгейінде жоғары табыс алып келетін бағалы қағаздар мен корпорациялардың жоғары табысты облигацияларынан құрылады.

Инвестициялаудың мақсаттарының сәйкес келу дәрежесі бойынша балансталған және балансталмаған портфельдер деп бөлуге болады. *Балансталған портфель* оның құрылуы кезінде қойылған сипатына сәйкес келетін табыстар мен тәуекелдердің балансталуымен сипатталады. Оның құрамына әртүрлі инвестициялық объектілер жатқызылуы мүмкін: тез өсетін нарықтық құн, қатынасы нарықтық конъюнктурамен анықталатын жоғары табысты және басқа объектілер. Осы кезде әртүрлі инвестициялық салымдардың комбинациясы капиталдың өсіміне жетуге және жиынтық тәуекелдерді төмендету кезінде жоғары табысты алуға мүмкіндік береді.

Балансталмаған портфель оның құрылуы кезінде қойылған мақсаттарға сәйкес келмейтін портфель болып табылады.

Инвестициялық портфельдің құрамындағы объектілерді іріктеу инвесторлардың қалауына сәйкес жүзеге асырылатындықтан, инвестор және портфель типі арасындағы байланыс бар болады. Осылай, консервативті инвесторға жоғары сенімді, бірақ төмен табысты портфель, орта біркелкіге – әртараптанған портфель, агрессивті инвесторға – жоғары табысты, бірақ тәуекелді портфель сәйкес келеді.

14.2. Инвестициялық портфельдің құрылу қағидалары мен тәртібі

Инвестициялық портфельдің құрылу негізіне салынған негізгі қағидалар:

- инвестициялық портфельдің құрылу мақсаттарының жасалған және қабылданған инвестициялық саясаттың мақсат-

тарына сәйкестілігіне жетудің қажеттілігінен туындайтын инвестициялық саясатты жүзеге асыруды қамтамасыз ету;

- кәсіпорынның өтімділігін және тұрақтылығын ұстап тұру мақсатында инвестициялық портфельдің көлемі мен құрылымының, оны құрайтын көздердің көлемі мен құрылымына сәйкестігін қамтамасыз ету;
- кәсіпорынның қаражаттарының және қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін табыстылықтың, тәуекелділіктің және өтімділіктің оңтайлы қатынасына жету;
- инвестициялық портфельді әртараптандыру, оның құрамына әртүрлі инвестициялық объектілерді, соның ішінде салымдардың сенімділігі мен табыстылығын көтеру және тәуекелді төмендету үшін баламалы инвестицияларды қосу;
- инвестициялық портфельдің басқарылуын қамтамасыз ету, ол инвестициялардың негізгі сипаттамаларын бақылау бойынша инвестордың мүмкіндіктеріне сәйкес инвестициялардың санын шектеуді және күрделілігін білдіреді.

Инвестициялық портфельдің құрылуы инвестициялық саясаттың, инвестициялық климаттың және нарық конъюнктурасының қалыптасқан жағдайларын есепке алғанда инвестициялық портфельдің құрылуының басымды мақсаттары анықталғаннан кейін жүзеге асырылады.

Инвестициялық портфельдің құрылуының бастапқы нүктесі баланстың пайдалылығы мен өтімділігіндегі тәуекелдің тиімді деңгейін анықтау мақсатында сыртқы ортаның инвестициялық тартымдылығын және инвестордың өз мүмкіндіктерін өзара байланысты талдау болып табылады. Осындай талдаудың нәтижесінде инвестициялық портфельдің негізгі сипаттамалары (жіберілетін тәуекел дәрежесі, күтілетін табыс мөлшері) белгіленеді, инвестициялық ресурстардың көлемі мен құрылымын есепке алғанда бүкіл инвестициялық портфельдің шегінде инвестициялардың түрлерінің пропорцияларын оңтайландыру жүзеге асырылады.

Инвестициялық портфельдің құрылуының маңызды кезеңі оңтайлы портфельдің құрылуы мен инвестициялық объектілердің қасиеттерін бағалау негізінде инвестициялық портфельге қосу үшін нақты инвестициялық объектілерді таңдау болып табылады. Нарықта ұсынылған бағалы қағаздардың ішінен портфельге әдетте акциялар мен облигациялар жатқызылады. Оның себебі портфельге бағалы қағаздарды іріктеу критерийлерінде. Осылай, портфельге кіретін бағалы қағаздар инвестор үшін қол жетерлік болуы керек, инвестормен бекітіліген табысты алып келуі, ал табыстың ықтималды өзгерістері болжамды болуы қажет.

14.3. Бағалы қағаздар портфелін басқару. Инвестициялық стратегия

Бағалы қағаздар нарығында сүйенетін негізгі принцип «Барлық жұмыртқаны бір портфельге салма» деген даналыққа сәйкес келеді. Бағалы қағаздар нарығына қатысты бұл инвестордың барлық қаражатын бағалы қағаздың бір ғана түріне немесе бір қаржы құралына салмауы (инвестицияламауы) тиіс дегенді білдіреді. Салымдарды әртараптандыру қажет, яғни инвестицияланатын бағалы қағаздар номенклатурасын кеңейту керек. Кері жағдайда инвестор өзінің инвестицияларын жоғары тәуекелге және төменгі тиімділікке әкеледі.

Инвестициялау тәуекелі (жүйелік емес) болашақта бағаларды болжау мүмкін еместігіне негізделген, келісім-шарт жасау уақытындағы операциялардың анықталмағандығымен байланысты. Бір компанияның акциясына ақша салған инвестор оның бағамдық құнының өзгеруіне тәуелді болады. Егер де ол қаражатын бірнеше компанияның акциясына салған болса, онда ол бір акция бағасының өзгеруінен емес, барлық акциялардың орташаланған бағамына тәуелді болады. Орташа бағам аз өзгереді, себебі бір акция бағасының төмендеуі басқа акция бағасының өсуіне байланысты орнын толтырып отырады және тербеліс өзара жабылуы мүмкін.

Сондықтан да тәжірибелі инвестор бағалы қағаздың бір түрін ғана емес, бағалы қағаз портфелінің бірнешеуін иеленуші болып табылады.

Осыған сүйене отырып, институционалды инвестор ұжымдық инвесторлар ретінде ақша қаражаттарын әртараптандыруды іске асырады және бағалы қағаздар портфелін қалыптастырады.

Инвестициялауды жүзеге асыруда қорлар белгілі бір мақсатты бағдарға сүйенеді, осының негізінде инвестициялық стратегияны құрайды.

Инвестициялық стратегия – негізгі мақсатты бағытқа сүйене отырып, портфельді басқару және инвестициялауды жүзеге асырудың жалпы жоспары.

5-кесте. Инвесторлар типі және олардың инвестициялау мақсаты

Инвестор типі	Инвестициялау мақсаты
Консервативті	салымдар қауіпсіздігі
Бірыңғай агрессияшыл	салымдар қауіпсіздігі + табыстылық
Агрессияшыл	табыстылық + салымдардың өсуі
Тәжірибелі	табыстылық + салымдардың өсуі + өтімділік
Алғыр (айлақор)	максималды табыстылық

Қорлар ұжымдық инвесторлар ретінде шыққандықтан, олардың мақсатты бағыттары көп жағдайда анықталады және салымшының типіне, сипатына байланысты болады.

Сонымен өзінің инвестициялық стратегиясын жүзеге асыруда қорлар әртүрлі мақсатты бағдарларға сүйенуі мүмкін: жоғары немесе аз, және тұрақты ағымдағы табыс немесе дивидендтер алуы, не болмаса бағалы қағаздар бағасының өсуі, яғни салынған капиталдың өсуі. Соңында, осы екі мақсатты да үйлестіруі мүмкін.

Сондықтан, барлық стратегияларды үш негізгі түрге бөлуге болады:

6-кесте. Инвестициялық стратегиялар түрлері

Инвестициялық стратегия	Сипаттама
1. Өсу портфелі	салынған капиталды тез өсімін беретін құралдарға инвестициялау, ағымдағы табыс – қосымша фактор
2. Табыс портфелі	акционерлерге жоғары ағымдағы табысты қамтамасыз ету
3. Табыс және өсу портфелі	біруақытта дивидендтер және капитал өсімін беруші құралдарға инвестициялау

Жүргізілетін стратегияның сипатына сәйкес барлық қорларды келесідей категорияларға шартты түрде бөлуге болады:

Бірінші категорияға мемлекеттің бағалы қағаздарын сатып алушы қорлар жатқызылады. Мұндай қорларға жеке зейнетақы қорлары, қордың активтеріне салынған (инвестицияланған) ақша қаражаттарымен тәуекелге барғысы келмейтін және мемлекеттік зейнетақы мөлшерінің жоғарылауына үміттенетін салымшылар.

Екінші категорияға ұзақ мерзімді инвестициялауды жүзеге асырушы қорларды жатқызамыз. Олар акциялар, облигациялар, жанама бағалы қағаздарды сатып алады және мемлекеттік бағалы қағаздарға қарағанда, осы бағалы қағаздар арқылы анағұрлым жоғары табыс алуға мүмкіндігі барлар. Мұндай қорлар үшін тәуекел екінші ретті фактор болып табылады.

Үшінші топқа өзінің активтерін максималды түрде, тәуекелді азайту мақсатымен әртараптандыруға баратын, алайда бірінші топтағы қорларға қарағанда жоғары табыс алуды көздеген компаниялар кіреді. Мұндай қорлардың портфелі тіркелген және өзгермелі болып келеді. Тіркелген портфельдер белгілі мерзім аралығында құрылымын сақтайды және оның қарай қызмет етуі өзіне кіретін бағалы қағаздарды өтеу мерзімімен

анықталады. Өзгермелі және басқарылатын портфельдер құрылымы ауыспалы, ондағы бағалы қағаздар құрамы әртүрлі қаржылық құралдарды үйлестіру арқылы жоғары тиімділікке қол жеткізу мақсатымен әрдайым өзгеріп отырады.

Төртінші топқа өте қысқа мерзімге инвестициялаумен, тіпті бір күндік келісімдермен айналысатын қорлар жатады. Мұндай қорлардың клиентуралық базасы алуан түрлі: банктік депозиттер бойынша проценттерге қарағанда инвестицияланған қаражаттан анағұрлым жоғары процент алуды қалайтын жеке тұлғалар және уақытша бос ақша қаражатын пайдалы және қысқа мерзімге орналастыру мүмкіндігін іздеуші фирмалар.

Бесінші топқа нақты анықталған өсу стратегиясы бар қорлар кіреді. Бұл қорлар әрдайым өзінің табысын қайта капитализациялауға маманданған, яғни алынған табысты (пайданы) қайтадан бағалы қағаздарға инвестициялай алатын, соның нәтижесінде қор активтерінің тұрақты өсуі болады. Өте маңызды факт, қор стратегиясы бойынша өзінің акционерлеріне акциялар бойынша дивидендтер төлеуді емес, қаражаттарды қайта инвестициялауды көздейді. Стратегиялық шарттарды анықтайды, мысалы, белгілі бір уақыт аралығында және сол уақыт басталғанда қайта инвестициялау бойынша операциялар тоқтатылады да, қордың барлық активтері сатылып, алынған қаражаттар акционерлер арасында таратылады. Одан ары қарай өтімді болуы мүмкін немесе сол акционерлер жаңа салымдар енгізіп, осы үдеріс қайталанып отырады.

Алтыншы топқа тек бір ғана салаға маманданған қорлар кіреді. Олар қаражаттарды инвестициялаудың стратегиясымен анықталған тек бір ғана саланы инвестициялайды. Бұл перспективті, болашағы бар енді көтеріліп келе жатқан сала. Осылай қор бұл саланы бақылауды өзіне алады және белгілі бір саланы бақылаушы холдингтік құрылымға айналуы мүмкін.

Инвестициялық стратегия өзінің портфельінің ғаламдық сипатын анықтап қана қоймай: өсу портфельі, табыс портфельі және аралас портфель, сондай-ақ портфельмен байланысты операцияларды нақтылауды, қандай бағалы қағаздарды сатып алу керектігіне дейін анықтайды.

Мысалы, Pennsylvania Portfolio инвестициялық қоры өзінің инвестициялық стратегиясын келесідей анықтайды.

Инвестициялық стратегия – табыс стратегиясы. Инвестициялық саясаттың мақсаты – инвестицияланған қаражаттардан табыс алу және оны максималды түрде өсіру. Инвестициялар қоғамдық жобаларды қаржыландыруға қосымша қаражаттарды тарту мақсатымен шығарылатын муниципалды облигацияларға жұмсалуды қажет. Қаржының үштен екі

бөлігі А класынан (Standart & Poor's Service) төмен емес кластағы облигациялар болуы тиіс. Қалған облигациялар BBB класынан төмен емес класты құрауы қажет. Активтерінің 100%-інің 80%-і федералды табыс салығы салынбайтын облигациялардан тұруы тиіс. Олардың 65%-і Пенсильвания штатының, сондай-ақ, жеке тұлғаларына жеке табыс салығы салынбайтын облигациялары болуы қажет. Облигациялар тікелей муниципалды биліктен немесе андеррайтерлерден сатып алынуы тиіс.

Managed Growth Fund инвестициялық қоры өзінің стратегиясын өсу стратегиясы ретінде анықтайды. Қор негізінде бағалы қағаздарды және жай акцияларды сатып алуды көздейді, соның ішінде жай акцияларға конвертацияланатын қарыздық (міндеттемелік) бағалы қағаздар. Ағымдық бағасы төмендетілген, дұрыс бағаланбаған, қазіргі таңда әйгілі (атақты) емес бағалы қағаздар сатып алынуы тиіс. Сонымен қатар, басқарушы артықшылығы бар акцияларды және басқа да нұсқаларды, егер де олардың бағасының жоғарылауы күтіледі деп есептесе сатып алуға құқығы бар. Уақыт өте келе қор фьючерстік келісімдерді, опциондарды, басқа да жаңа қаржылық құралдарды сатып алуы мүмкін, бірақ олардың жалпы бағасы қор активтерінің 10%-нен аспауы тиіс.

Бір қор бірнеше портфельді басқара алатын жағдай да болуы мүмкін. Мысалға, Rodney Square Multi-Manager Fund қоры екі портфельді басқарады, сонымен бірге әр портфельдің өзінің стратегиясы бар: өсу портфельі және табыс портфельі. Екі портфельдің инвестициялық стратегиясы корпоративті бағалы қағаздарға (портфель активтерінің 65%-іне дейін) қаражаттарды инвестициялауды көздейді, сондай-ақ конвертацияланатын облигацияларға да инвестициялауы мүмкін. Бірінші портфельдің стратегиясы бағамдық бағасының өсу үдерісі бар бағалы қағаздарға инвестициялауды болжайды, ал екінші портфель – жоғары проценттер алып келетін қағаздарға, қалған 35% ақша қаражаттарын мемлекеттік, сондай-ақ, корпоративті қарыздық міндеттемелерге инвестициялауы мүмкін.

Осы инвестициялық стратегиялардан басқа тағы бір маңызды стратегия бар. Бұл *венчурлық инвестициялау стратегиясы*. Бұл стратегияны ұстанушы қор өзінің қаражаттарын кәсіпорындардың шектеулі санына, олардың бақылау пакетіне инвестициялайды, сол арқылы оларды басқаруына алады. Қор директорлар Кеңесі құрамына енеді және осы кәсіпорындарды белсенді басқарумен айналысады. Қаражат баяу дамушы, бірақ перспективті кәсіпорындарға немесе жобаларға инвестицияланады және оларды басынан бастап, кәсіпорын таза табыс ала бастаған уақытқа дейін жүреді. Бірнеше уақыттан өте келе кәсіпорын қызметі тиімділігінің жоғарылауына жеткен соң және оның акцияларының бағамының бағасы

өсуіне жеткеннен кейін қор өзінің активтерін сатады, яғни кәсіпорынның акцияларын немесе жаңа иеленушілерге немесе кәсіпорын басшыларына сатады. Инвестициялық қызметтің мұндай түрі тәуекелді венчурлық деп аталады, себебі бұл инвестициялық қызметтің барлық түрлеріне қарағанда анағұрлым тәуекелді болып келеді.

Қор басқа қаражаттарды ғылыми идеялар мен ойлап табуларға немесе осындай қызметпен айналысатын компанияларға инвестициялауды жүзеге асырады, себебі мұндай идеялар жетістікке жеткен жағдайында өзінің иесіне үлкен табыс алып келеді. Мұндай инвестициялық қызметке мысал ретінде Чехияда жекешелендіру басталғанда, 80-жылдардың аяғында құрылған Garvard Group International чехиялық инвестициялық қорын келтіруге болады. Қор басынан бастап венчурлық инвестициялау стратегиясын таңдады және анағұрлым болашағы бар перспективті, бірақ уақыт өте келе үлкен табыс алып келу мүмкіндігі бар 10 кәсіпорынға тоқталды. Жекешелендіру үдерісінде қор осы кәсіпорындардың бақылау пакетін сатып алып, оларды басқаруына алды.

14.4. | Портфельді басқару: | Мақсаттары мен міндеттері

Инвестициялық стратегияны өңдеп, яғни қордың дамуының жағандық бағыттарын белгілеп, басқарушы мақсаттар мен міндеттерді қою арқылы стратегияны нақтылауға көшуге болады.

Қорлардың мақсаттары барлығына бірдей – максималды табыс алу. Алайда бұл жағдайда «табыс» түсінігі инвестициялық стратегияның әрбір түріне арнайы және негізгі болады. Мысалы, өсу стратегиясы үшін табыс активтердің өсуі ретінде анықталады, сондықтан қор алдындағы тұрған мақсат – активтердің өсуі болып табылады. Сондай-ақ, табыс стратегиясы бойынша қызмет етуші қордың мақсаты бағамдық табыс және дивиденд түрінде табыстың өсуі болады. Аралас типті стратегиямен қызмет етуші қордың негізгі мақсаты – табыс және активтер өсімінің тиімді нұсқасын қамтамасыз ету.

Қор алдына қойған мақсатына қойылған міндеттерді орындау арқылы қол жеткізуіне болады. Анығында, барлық қорлардың алдында бір міндет – бағалы қағаздар портфелін тиімді басқару тұрады.

Бағалы қағаздар портфелін басқару түсінігімен бағалы қағаздардың әртүрлі портфель жиынын басқару шеберлігі түсіндіріледі, себебі олар тек өзінің бағасын ғана жоғалтып қана қоймай, сондай-ақ инфляция деңгейіне тәуелді емес, қомақты табыс алып келетін бағалы қағаздар.

Портфельді басқару портфельдің жақсы сапасын қамтамасыз ету үшін және оның бағасының өсуін қамтамасыз ету үшін бағалы қағаздармен әрдайым операциялар жүргізуді қажет етеді. Мысалы, егер де қандай да бір компанияның акцияларының бағамының төмендеу үдерісі байқалса, басқарушы (келісім берілген жағдайда өзі немесе брокер арқылы) оларды тез арада сатуы және жоғары деңгейде дамушы компанияның акцияларын сатып алуы тиіс. Егер акциялар бағамының қарқынында сенімсіздік пайда болса, онда басқарушы оларды сатады және анағұрлым бағамы тұрақты облигациялар сатып алады.

Егер несие бойынша проценттік мөлшерлеменің төмендеуі болжанған болса, онда осы жағдайда бағамы жылдам өсетін купондар бойынша төменгі табыспен және ұзақ мерзімді облигацияларды сатып алу ұсынылады. Сонымен қордың қызметтерінің жоғары қарқыны портфельде орналасқан бағалы қағаздар бойынша ағымдық бағамын есепке ала отырып, олардың активтерін әрдайым қайта бағалап отыруды талап етеді. Қайта бағалау апта сайын және тіпті күн сайын жүргізіледі.

Портфельді басқару үдерісінің бес негізгі құрамдас бөлігін бөліп көрсетуге болады:

- инвестициялау мақсаты, инвесторлар қалауы, яғни инвестициялық стратегияның детерминанттары;
- бағалы қағаздардың әртүрлі түрлерінің табыстылық деңгейі туралы болжау;
- таңдалған қаражаттарды тиімді үйлестіруді құрау үшін инвестициялау мақсаттарын интеграциялау;
- портфельдің құрамдас бөлігінде өзгерістер туғызуы мүмкін факторларды талдау және зерттеу;
- портфель қызметін бағалау, яғни тәуекелге қатысты портфельдегі табысты бағалау.

Сонымен бірге басқару үдерісінің барлық құрамдас бөліктері бір бірімен тығыз байланысты.

Бағалы қағаздар портфелін басқарудың екі негізгі әдістері бар: активтік және пассивтік.

Әрқайсысын жеке жеке қарастырып өтейік.

Активтік басқару қордың инвестициялық стратегиясын жүзеге асыруда маңызды құрал ретінде рөл атқарады. Активтік басқаруда негізгі сипаттамалар болып келесілер табылады:

- инвестициялық стратегия негізінде портфельді құрау үшін тиімді бағалы қағаздарды таңдау;
- қаржылық құралдарды сату және сатып алу мерзімін анықтау.

Активтік басқарудағы негізгі міндет инвестицияланған қаражаттардан түсуі мүмкін табыс мөлшерін болжау. Мұнда маңызды болып, басқарушы қаржы нарығына қарағанда жылдам қимылдауы тиіс, яғни болатын жағдайларды алдын-ала болжай білуі қажет. Бірақ бұл мұнымен біткен жоқ. Басқарушы бағалы қағаздар нарығы мониторингі және талдауы көрсеткендей, оны нақты өмірде жүзеге асыра алуы керек.

«Активтік басқаршылар» кез-келген портфельді қолға ұстау уақытша іс болып табылады деп есептейді. Нарықтық жағдайлардың өзгеруіне байланысты кез-келген сәтті, не қателік жіберілген шешімнің нәтижесінде алынған, күтілетін табыстағы айырмашылық жоғалады, барлық портфель не құрамдас бөліктері басқалармен орын алмастырады.

Белсенді тактика біржағынан анағұрлым тиімді бағалы қағаздарды сатып алуды және тиянақты қадағалауды, екінші жағынан – аз табыс әкелетін активтерден арылуды көздейді.

Мұндай тактикаға қаржы нарығы арқылы бағалы қағаздарды ротациялау, тұрақты айырбастауды білдіретін «свопинг» деп аталатын активтік басқарудың арнайы әдісі сәйкес келеді.

Активтік басқарудың төрт негізгі формасы бар:

1. Ең қарапайым – бұл «таза табыс» деп аталатын жиынтық, мұнда уақытша нарықтың тиімсіз қызмет етуіне байланысты аздап номиналы бойынша ерекшеленетін екі бірдей бағалы қағаздар бағалары бойынша айырбасталады. Нәтижесінде анағұрлым аз табысты облигация сатылып, жоғары табысты облигациялар сатылып алынады.

2. Келесі форма «алмастырушы» деп аталады. Берілген жағдайда екеуі ұқсас, бірақ бірдей емес бағалы қағаздар айырбасталады. Мысалы, химиялық зауыттың 15 жылға 10% табыспен облигациясы бар. Бірінші облигация екіншіге қарағанда 20 пунктіне қымбат сатылады. Екінші облигацияны иеленуші химиялық компанияның облигацияларын «айырбастауды» мүмкін деп бағалайды, себебі бір жылға дейін облигациялардың қызмет ету мерзімін ұзарту арқылы 20 пунктіне қосымша табыс алу жеткілікті болып табылады.

3. «Свопингтің» анағұрлым қиын формасы «сектор-своп» деп аталады, экономиканың әртүрлі секторларының облигацияларын айырбастау, қызмет етуінің әртүрлі мерзімі, табыс және тағы басқалар арқылы жүзеге асырылады. Қазіргі уақытта «дұрыс емес (бұрыс)» облигацияларды іздеумен арнайы айналысатын компаниялардың саны көбейді, олардың көрсеткіштері орташа деңгейден айтарлықтай ерекшеленеді. «Дұрыс емес (келеңсіз)» жағдайды туғызатын факторлар қорытынды шешім алынғаннан кейін жоғалып кетуі мүмкін. Көрсетілген фирмалар «дұрыс емес (бұрыс)» облигациялармен сату және сатып алу актілерін жүргізеді.

4. «Свопингтің» төртінші формасы есеп мөлшерлемесін алдын-ала болжауға негізделген операциялар болып табылады. Бұл форманың идеясы мөлшерлеме төмендетілген жағдайда портфельдің қызмет ету мерзімін ұзартуға және керісінше мөлшерлеме жоғарылағанда қызмет ету мерзімін қысқартуға бағытталуға негізделеді. Портфельдің қызмет ету мерзімі ұзарған сайын портфель бағасы соншалықты есеп мөлшерлемесінің өзгерісін қабылдайды.

Кейінгі уақытта тиімді свопингті таңдау бойынша компьютерлік бағдарлама кең таралуда. Компьютер көптеген факторларды есепке ала отырып, акциялардың немесе облигациялардың болашақтағы бағасын есептеуге, портфельдің ағымдық бағасының төмендеуі жағдайында анағұрлым табыс алып келуге мүмкіндік беруші портфель құрамын өзгертуге қабілетті.

Компьютер болашақтағы есеп мөлшерлемелерінің портфельдерге әсерін анықтайды, енгізілетін мәліметтер негізінде портфель құрылымын болжайды. Ол портфельдің қызмет етуіне тұрақты бақылау жасауға, өзгеретін экономикалық және инвестициялық факторларға шолу жасауға, яғни мониторингін жүргізуге мүмкіндік береді.

Пассивтік басқару уақытты есепке алуда немесе бағалы қағаздарды таңдауда жетістікке жету үшін қордың тиімді қызмет етіп жатқандығын болжауға негізделген. Пассивтік тактиканың маңыздылығы алдын-ала анықталған тәуекел деңгейімен әртараптандырылған портфельді құруда және оны ары қарай өзгермейтін жағдайда ұстап қалуда болады. Пассивтік портфельдер төменгі айналыммен, қосымша шығыстардың минималды деңгейімен және арнайы тәуекелдің төменгі деңгейімен сипатталады. Берілген тексерулер көрсеткендей, батыс менеджерлерінің тек 4%-і ғана өзінің қызметінде пассивтік тактиканы ұстанады.

Пассивтік басқаруда маңызды элемент индекстік қор деп аталады. Ол портфельдің жақсы қызмет етуін қамтамасыз ету үшін және тәуекелді бақылау үшін қызметін жүзеге асырады. Бағалы қағаздар нарығының жағдайын сипаттаушы, таңдап алынған индекс қозғалысын қадағалау үшін құрылған портфель. Егер де қандай да бір фирманың үлесі индексті есептеу кезінде 7%-ті құраса, онда портфельін жай акциялардан құраушы және бағалы қағаздар нарығының жағдайы оның портфельінде көрініс табуын қалаушы инвестор акциялардың жалпы санынан осы фирманың 7% акциясын өзінің портфельіне иемденуі тиіс.

Бағалы қағаздар портфельін пассивтік басқару индекстік қорларды құрумен ғана шектелмейді. Сонымен бірге портфельді ұстап қалу әдісі де қолданылады. Оның маңыздылығы тиімді емес бағалы қағаздарға инвестици-

ялаудан тұрады. Сонымен қатар, анағұрлым бағаның табысқа қатынасымен акциялар тандалып алынады, ол биржада спекулятивті операциялардан табыс алуға мүмкіндік береді. Басында акция бағасы түскен кезде, оларды сатып алады да, баға қалыпты деңгейге жеткенде оларды сата бастайды.

14.5. Инвестициялық портфельдің табыстылығы мен тәуекелділігі

Инвестициялық портфельді құра отырып, оның тәуекелі мен табыстылығын бағалау қажет.

n кезеңінің соңында N көлеміндегі бағалы қағаздардан тұратын портфельдің табыстылығын анықтау үшін, келесі формуланы пайдалануға болады:

$$R_n = \sum_{i=1}^N D_i \cdot r_i$$

мұндағы D_i – портфельдің құрылуы сәтіндегі оның құрамындағы бағалы қағаздың нақты түрінің үлесі; r_i – i -ші бағалы қағаздың күтілетін (немесе нақты) табыстылығы; N – портфельдегі бағалы қағаздардың саны.

Портфельдің тәуекелі портфельдің нақты табыстылығының күтілетін табыстылықтан орташа квадратты ауытқуымен өлшенеді және келесі формуламен анықталады:

$$\sigma_n = \sqrt{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N D_i \cdot D_j \cdot COV_{ij}}$$

мұндағы σ_n – портфельдің орташа квадраттық ауытқуы; D_i, D_j – портфельдің бастапқы құнындағы i және j активтерінің үлесі; COV_{ij} – i -ші және j -ші активтердің күтілетін табыстылығының ковариациясы (өзара әрекет ету немесе өзара тәуекелділік).

Күтілетін табыстылықтардың ковариациясы келесі формуламен есептеледі:

$$COV_{ij} = Cor_{ij} \cdot \sigma_i \cdot \sigma_j$$

мұндағы Cor_{ij} – активтердің күтілетін табыстылығы арасындағы корреляция коэффициенті; σ_i, σ_j – i және j активтерінің табыстылығының орташа квадраттық ауытқулары.

Инвестициялық портфельдің тәуекелін бағалау оның құрамына тәуекелсіз активті енгізу (тәуекеліз активтер мемлекет эмиссиялайтын бағалы қағаздар болып табылады) арқылы бағалауға болады, ол келесі формуламен есептеледі:

$$\sigma_{\text{тәуекелсіз}} = D_n \cdot \sigma_n$$

мұндағы $\sigma_{\text{тәуекелсіз}}$ – портфельдің құрамына тәуекелсіз активті енгізу нәтижесінде портфельдің тәуекелі; D_n – бұрынғы портфельдің құрылатын портфельдегі үлесі; σ_n – бұрынғы портфельдің тәуекелі.

Келтірілген формула портфельге тәуекелсіз активті енгізу портфельдің жиынтық тәуекелін төмендетеді (бірақ осымен қатар табыстылық төмендейді). Сондықтан тәуекелге негативті қарайтын инвестор инвестициялық портфельде тәуекелсіз активтердің үлкен үлесінің болуын таңдайды, осы үшін төлем табыстылықтың белгілі бір көлемін жоғалтады.

Неғұрлым инвестор жобаның тәуекелін жоғары бағаласа, соғұрлым ол оның табыстылығына жоғары талаптарды қояды. Бұл есептемелерде сәйкес дисконт нормасының (яғни тәуекел үшін сыйақыны қосу) ұлғаюы көрініс табуы мүмкін.

Әдістердің екі тобы бар – *агрессивті және фактор бойынша (кумулятивті)*, олар тәуекелді толығымен және тәуекелдің әрбір түрін бөлек есепке алады.

Дисконт нормасын есптеу үшін бета-коэффициентінің әдісін *капиталдық активтерді бағалау моделі (CAPM)* қолданылады:

$$R = R_f + \beta(R_m - R_f)$$

мұндағы R – инвестордың талап етілген табыс ставкасы (өзінің капиталына); R_f – табыстың тәуекелсіз ставкасы; β – бета коэффициенті; R_m – нарықтың жалпы табыстылығы (бағалы қағаздардың орта нарықтық портфелі).

БАҚЫЛАУ СҰРАҚТАРЫ

1. Инвестициялық портфель қалай қалыптасады?
2. Инвестициялық портфель дегеніміз не?
3. Инвестициялық портфельдің құрылу қағидалары қандай?
4. Инвестициялық портфельдің құрылу тәртібі қандай?
5. Инвестициялық портфельдің табыстылығын анықтаңыз
6. Инвестициялық портфельдің тәуекелділігін анықтаңыз

15-тақырып. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

15.1. Халықаралық инвестициялар түсінігі

Қазіргі кезде халықаралық инвестициялау кең қолданысқа ие болды. Яғни, шетел эмитентінің бағалы қағаздарын сатып алу, осыдан, олар салынған инвестициядан өте жоғары табыс алады.

Халықаралық инвестицияларды келесідей субъектілер жүзеге асырылады:

- инвестициялық қорлар
- зейнетақы қорлар
- акционерлік қоғамдар
- жеке инвесторлар.

Бос ақша қаражаттары бар инвесторлар келесідей бағыттар бойынша инвестициялық портфельдерді қалыптастыра алады:

- инвестициялық портфельге шетелдің ұлттық нарықтары;
- ұлттық нарықтың эмитенті барлық акционерлік қоғамдар, олар акция, облигация шығарады, сонымен бірге мемлекет және жергілікті басқару органдары (мемлекеттік бағалы қағаздар, муниципалды займдар);
- екінші деңгейдегі банктердің депозиттері.

Осы аталған портфель түрінің артықшылықтары бар:

- эмитент туралы барлық ақпараттарды алу мүмкіндігі мен рұқсаттылығы;
- ақша және қор нарығының (қаржы нарығы) жағдайын дербес қадағалауға мүмкіндігі;
- валюта ауыстыру жөніндегі тәуекелді жоюы;
- қосымша шығындарды жоюы, яғни шетелде инвестициялау кезінде резидент емес эмитентпен салыстырғанда, резидент эмитенттің ұсынған артықшылықтары салықтық, жеңілдік және тағы басқалардан пайда болуы. Сондай-ақ, аталған портфельдің артықшылығы оның жоғары табыстылығы.

Кемшіліктері:

- бұндай портфельдердің түрлері ұлттық нарықта табыстылықтың төмендеуінен сақтандырылмаған, ұлттық нарықтағы шетел инвестициялары қатысады. Осыдан ұлттық қор нарығы

дүниежүзілік нарыққа енуіне және дүниежүзілік қор нарығының дағдарысқа ұшырауы елдің ұлттық қор нарығының тұрақтылығына әсерін тигізеді;

- инвестициялық портфель өзіне шетел инвесторының ұлттық валюталарын және сол ұлттық нарықта сатылатын бағалы қағаздарын енгізеді;
- эмитенттің валюталық бағамының түсіп кету тәуекелі және эмитенттің ақпараттарды жеткілікті түрде ала алмауы;
- инвестициялық портфель шетел эмитентінің бағалы қағаздарын кіргізеді және оны ұлттық нарықта сатады, бірақ сол эмитенттің шетел валютасында болуы;
- халықаралық инвестициялаудың нәтижесінде портфельді қалыптастыру (ұлттық нарықтың бағалы қағаздары), өйткені халықаралық нарық бүкіл нарықтарды қамтиды.

15.2. Халықаралық инвестициялаудың ерекшелігі

Халықаралық инвестициялаудың дамуы бағалы қағаздардың табыстылығымен және тек қана ұлттық нарықтағы инвестициялармен салыстырғандағы тәуекелдің деңгейінің төмен болуымен байланысты болып келді.

Халықаралық инвестициялауды жүзеге асыру үшін келесідей ерекшеліктерді ескеру қажет:

- психологиялық барьерлерді;
- ақпараттық қиыншылықтарды;
- заң жағынан қиыншылықтарды;
- қосымша шығындарды;
- инвестициялық тәуекелді.

Бұлардың барлығы ұлттық нарықта инвестициялау кезінде пайда болмайды.

Психологиялық барьерлерге экономиканы, саясатты, тілді, сауда жүргізу әдісін білмеуден және тағы басқаларды жатқызуға болады. Сондықтанда жеке, дербес инвестор халықаралық инвестициялаумен айналыспайды, олар институционалды тұрғыдан өздерінің қызметін тек қана делдал фирмалар арқылы жүзеге асырады.

Ақпараттық қиыншылықтар – эмитент түрлі ақпараттарды жеткілікті түрде алмаумен байланысты. Дүниежүзілік нарық және бағалар

туралы ақпараттар жүйесі қалыптасқан. Rotkers. Forex, арнайы бағалы қағаздар жүйесі, бұлар бағалы қағаздардың барлық дүниежүзілік нарықтарда бағаларын бағамдау жөнінде толықтай ақпарат береді. Сонымен қатар, эмитенттің қаржылық жағдайын талдау үшін жеңілдіктер және бағамдау жөнінде барлық мәліметтермен қамтамасыз етілген арнайы компаниялардың бағдарламалары бар.

Заңмен байланысты қиыншылықтар – барлық шетел инвесторлары дүниежүзілік нарықта бағалы қағаздармен жүргізген операциялары бойынша салық төлейді, капиталдың өсуіне байланысты салық төлейді (акцияны сату және сатып алу бағаның арасындағы айырма).

Қосымша шығындар – комиссиялық ақы төлеумен байланысты жоғары төлемдер (ұлттық нарықтағы және тәуекелдерге қарағанда ставкалары әлде қайда жоғары) Халықаралық инвестициялау кезінде инвестор ұлттық нарықта жүргізілгендігі үшін тәуекелмен қақтығысып қалуы мүмкін (экономикалық саясаттың айқынсыздығы, бәсекелестік, заңды қолданбауы).

Инвестициялық тәуекелде валюта бағамының төмендеуінің екі түрлі тәуекелі бар. Бірақ жоғарыда аталған кемшіліктерге қарамастан халықаралық инвестициялау көлемі өте жоғары болып келеді. Себебі, онда ірі компаниялардың бағалы қағаздары белгіленеді. Осыдан келе олар инвестицияға деген қажеттілігін қамтамасыз етеді.

15.3. Халықаралық инвестициялаудың принциптері

Халықаралық инвестициялауда портфельдің құрылымын қалыптастыруда белгілі бір принциптері бар:

1. Ел немесе мемлекет, «бағалы қағаздар түрлері», нақты бағалы қағаздар – (Жапония), (компанияның акциясы), (мицубиси акциялары);
2. Бағалы қағаздар түрлері, «ел немесе мемлекет», нақты бағалы қағаздар – (мемлекеттік бағалы қағаздар), (Германия), (қысқа мерзімді облигациялар);
3. Нақты бағалы қағаз, «бағалы қағаз түрі», ел немесе мемлекет – (Теңіз Шевройл акциялары), (Қазақстан акциялары);
4. Нақты бағалы қағаз, «ел немесе мемлекет».

Инвесторлардың портфельінің қағидаларының қалыптасуы алға қойған мақсатына байланысты. Инвестициялаудың мақсаттары болып:

- біріншіден, тәуекел жағынан және табыстылық жағынан да портфельдің сапалығын алу; нарық портфельінің сапасына

жақын болып келеді. Нарықтық портфель ұлттық нарықтың құрылымынан қалыптасады; екіншіден, нарықта портфельдің табыстылығы жағынан жоғары болуы керек және осы нарықтық портфельдер тәуекелінен төмен болуы керек. Сондықтан портфель құрлымын қалыптастыруда активті және пассивті араласулар қолданылады. Активті араласуда инвестор бағалы қағаздарының сапасын болжайды. Ал, пассивтерде – қор нарығындағы жұмысының жағдайын болжайды.

15.4. Ең ірі елдердің инвесторлары Қазақстанда

Қытай. Бүгінгі күні Қытайдың халықаралық экспанциясы жиі талқылануда. Жаһандану Қытай компанияларын жаһандық экономикалық экспанцияға әкеліп отыр. Қытай ұлттық ресурстардың жетіспеушілігінен шет елдерге қызығушылық танытады, сондықтан 2001 жылы ел басшылығы қытай компанияларын жұтылу саясатына шақырды. Компаниялар қытайдың энергетикалық қауіпсіздігін нығайту үшін ішкі барлау мен өңдеуді сондай-ақ шетелдегі активтерді инвестициялады. Қытайда үш ірі мемлекеттік компаниялар бар: Қытайдың ұлттық мұнай корпорациясы (CNPC), оның еншілес компаниясы PetroChinaCo әлемдегі нарықты капиталдандыру бойынша үшінші энергетикалық компания; Қытайдың мұнайхимиялық корпорациясы (Sinopet); Қытайдың ұлттық теңіз мұнай корпорациясы (CNOOC).

CNPC мен Sinopet қытайдың барлық мұнай өндіру зауыты (МӨЗ) мен мұнай құбырларының ішкі жүйесін басқарады. CNOOC халықаралық операцияларға қатысады және теңіз жобаларын игеру мен барлауға едәуір қаражат салады. Олардың барлығы біздің мемлекетіміздің аумағында жұмыс істейтінін атап айту керек.

Қазақстанда Қытай Орталық Азия аймақтарынан көмірсутекті ең ірі әлеуетті экспортшы ретінде өзін экономикалық жағынан өте белсенді екендігін танытуда. Біз еліміздің экономикасының тығыз бірігіп жатқанының куәсіміз. Екі елдің экономикасының қарқынды өзара байланысының көптеген мысалдары бізге бүгінгі күні Қазақстанда қытай капиталдары үшін белгіленген шекаралар мен тосқауылдар бар ма екен деген ой салады. Шетел капиталдары үшін Қазақстан экономикасы ашықтығының жоғарғы дәрежесін және қытай инвесторларының

қарқынды жылдамдығын назарға алсақ, экспансия деп нені айтуға болады. Экспансияға қауіп төніп тұрған жоқ па? Бұл мәселеде жағдайды түсіндіру қажет.

«CNPC-Ақтөбемұнайгаз» АҚ Қытай активіндегі ең ірі кәсіпорын болып табылады. Компанияға елде өндірілген мұнайдың 10%-ке жуығы түседі, өндіру көлемі жылдан жылға өсуде, 2006 жылдың нәтижелері бойынша 5,9 млн тоннаны құрады. Компания 14,2 мың тонна сұйықтандырылған газ өндіремекші, 42 жаңа ұңғымаларды іске кірістірмекші. «CNPC-Ақтөбемұнайгаз» АҚ акцияларының бақылау пакетінің иесі (85,4) Қытай ұлттық мұнайгаз корпорациясы (CNPC) болып табылады. Компания құрамы келесідей компаниялардан тұрады: «Октябрьскмұнай» және «Кенкиякмұнай» мұнай-газ өндіруші басқармалары, Жаңажол газды қайта өндіретін зауыты, қыртыстардың мұнай қайтарымы мен ұңғымаларды күрделі жөндеу жүргізуді арттыру басқармасы, «Ақтөбэнергиямұнай» басқармасы, өндірістік қызмет көрсетудің орталық базасы, бірнеше құрылыс кәсіпорындары және басқалар. 1997 жылдың маусымында Қытай ұлттық корпорациясы (CNPC) «Ақтөбемұнайгаз» АҚ-мен 325 млн долларға 60,28% мөлшеріндегі үлеске ие болды. Ал 2003 жылы кәсіпорынның мемлекеттік 25% үлесін сатып алды, сөйтіп компанияның 85,4%-ін ұстап отыр. Компания инвесторы өте белсенді іс-әрекет жүргізді, жергілікті және ішкі нарықта өздерінің ықпалының аясын кеңейтуде. Компанияның бас директоры Цзин Чидің айтуынша, CNPC Қазақстандағы 10 шақты жыл қызметінде, ол «Ақтөбемұнайгаз» мұнай өндіретін компаниясын алған кезде, оның еншілес құрылымының өндірісінде инвестициялардың жалпы көлемі 1,8 млрд доллардан асқан. Сонымен бірге, 1997-2006 жылдар кезеңінде мұнай өндірудің жыл сайынғы көлемі 2750 млн тоннадан 5900 млн-ға дейін өскен. Сонымен, «CNPC-Ақтөбемұнайгаз» АҚ үшінші газды қайта өндіретін зауытының құрылысымен айналысуға кірісті. Жаңажол газ құбыры станцияларында қайта құру бойынша жұмыстарын аяқтады. Ұзындығы 156 км және жылына 5 млрд кубометр газ өткізетін газ құбыры Жаңажол кен орнын Бұхар-Орал магистралды газ құбырымен қосылады. Бұл газды жергілікті тұрғындарға және сыртқы нарыққа жеткізуге мүмкіндік береді.

«Ақтөбемұнайгаз» АҚ-ның дәстүрлі негізгі тұтынушылары ШНОС («Шымкентнефтеоргсинтез» АҚ), Павлодар МӨЗ және Орск МӨЗ (Россей) болып табылады. CNPC 2005 жылы негізгі активтері Шымкент МӨЗ (Оңтүстік Қазақстан облысы) және Құмкөл кен орындарының тобы (Қызылорда облысы) болып табылатын PetroKazakhstan акцияларының

100%-ін 4,18 млрд долларға алуы компания үшін қосымша перспективалар ашты. Республикада PetroKazakhstan компаниясының негізгі бөлімшелері – «ПетроҚазақстан Құмкөл Ресорсиз» АҚ мен «ПетроҚазақстан Ойл Продактс» ЖШС (ШНОС). 2005 жылы «ПетроҚазақстан Құмкөл Ресорсиз» АҚ барлығы 3,079 млн тонна (23,8 млн баррель) мұнай өндіруді – күніне орташа 8 436 тонна мұнай (тнд) немесе күніне 65 346 баррель мұнай (бнд). PetroKazakhstan Inc оның «Казгермұнай» АҚ мен «Торғай Петролеум» АҚ-дағы 50% үлесін қосқанда мұнай өндірудің жалпы көлемі 2005 жылы 5,514 млн тонна (42,7 млн баррель) мұнайды құрайды. PetroKazakhstan компаниясы 2006 жылы 23 зерттелген ұңғымаларды бұрғылады. Жалпы алғанда, 2006 жылы PetroKazakhstan Inc мұнай өндірудің жалпы көлемі 52,934 млн баррель мұнай (6,8 млн тонна), немесе күніне орташа 145 025,8 баррель мұнай, ҚР өндірілетін барлық мұнайдың 10%-тен көбін құрайды. Осы көлемнен ішкі нарыққа шамамен 1/3 бөлігі ғана түсіп отырған.

Компания өздерінің көмірсутектерін Қытайға Атасу-Алашанқай мұнай құбыры бойынша, сондай-ақ батыс бағытындағы темір жолдары арқылы тасымалдайды. PetroKazakhstan Inc біраз АЗС-тары бар.

Қытайдың Sinorec ұлттық мұнай компаниясы 2004 жылы «Адай» АҚ-дағы First International Oil америка компаниясының үлесін иеленді, және «Роснефтьпен» бірге Атырау облысы аумағында «Адай» блоктарын өңдеуде. Қытай мұнай компаниялары Маңғыстау облысы «НорсБузачи» жобасында 50%-ті иеленген.

Қытай компаниялары Қазақстан нарығына өңделген стратегиямен келген. Олар тек қана кен орындары активтерін иемденбейді, сонымен бірге істеп шығарылған өнімді инвестициялайды, көліктермен шығаруды қамтамасыз етеді. Қытай 2006 жылдың мамырында мұнайды Атасудан Алашанькоу станциясына дейін CNPC пен «КазТранс-Ойл» бірігіп салған Қазақстандағы өздерінің алғашқы транс-ұлттық мұнай құбырларынан ала бастады. 2011 жылы құбыр жүргізу Душанзиге дейін кеңейеді және газ тармақтарымен толықтырылады деп жорамалдайды.

Бұрынғы ШНОС пен «Ақтөбемұнайгаз» АҚ 50% иемденген PetroKazakhstan Inc компаниясы Қазақстанның ішкі нарығына мұнай мен бензин жеткізеді. Қазақстанға ішкі тұтыну үшін жылына 9-11 млн тонна мұнай қажет. 2006 жылы Қазақстан 65,0 млн тонна мұнай мен газ конденсатын өндірді. Осы жылы шикізаттарды экспорттау 54,569 млн тоннаны құрады, ішкі нарыққа 11 млн тонна түсті.

PetroKazakhstan Inc қытай компаниясынан 2006 жылы ішкі нарыққа 2,1 млн тонна, немесе 20% түсті. Олардың міндеті Шымкент қайта

өндіретін зауытын жүктеу. Бірақ кейінгі екі жылда МӨЗ табыс әкелмеді. 2005 жылы кәсіпорынның шығыны 2,5 млрд теңге, ал 2006 жылы – 760 млн-ды құрады.

CITIC Қытай компаниясы 1,9 млрд долларға «Қаражанбас» мұнай кен орнын өңдеу құқығына ие болды. Бұл кен орнында мұнай өндіру күніне 50 мың баррельге жетеді, ал қордағы мұнай 340 млн аса баррельге бағаланады. «Қаражанбасмұнай» АҚ мұнай өндіретін компаниясы 2005 жылдың қорытындысы бойынша 2 млн 240 мың тонна шығарды. Мәмілеге дейін қазақстандық кен орнын өңдеу құқығы Канадада тіркелген Nations Energy компаниясына тиесілі болған. Алғашқыда Қазақстан Үкіметі қытай компаниясына кен орнын өңдеу құқығын сатуға қарсы болды. Алайда келісім CITIC «Қазмұнайгаз» мемлекеттік қазақстандық компаниясына кен орнын өндіретін кәсіпорынның акцияларының жартысын 1 жыл ішінде сатып алу құқығын бергеннен кейін ғана жүзеге асты. Қытай экономикасында табиғи газ енді ғана дами бастады, сондықтан халықаралық газ жобаларына қызығушылық туып отыр. Қытайдың энергияны қолданылуында басқа елдерден аздап айырмашылығы бар. Қытай елі қатты отындарды көп пайдаланады, әсіресе көмірді, бұл экологияға көп зиян келтіреді. Қытайда энергияны тұтыну құрылымында көмір 70%, ал газ барлығы 3% алады. Сондықтан Қытай болашақта мұнай мен әсіресе табиғи газды үлкен көлемде тұтынуға қызығушылық білдіріп отыр.

Сонымен қатар, Қытай Қазақстанның атом өнеркәсібіне де қызығушылық танытып отыр. Қытайда ядролық энергетиканы дамытудың жаңа бағдарламасы қабылданды, онда Қазақстанға да көп көңіл бөлінген. Сонымен, «Казатомпром» ұлттық ядролық компаниясы мен (CNNC) Қытай ұлттық ядролық корпорациясы бірлескен кәсіпорын құру туралы мәселені талқылады. Сондай-ақ, Қытай Екібастұздағы электр станциясы құрылысына және Қытайдың Синьцзян-Ұйғыр автономды ауданына дейін электр беретін құрылғылар желісіне, Павлодардағы металлургиялық зауытының құрылысына, сондай-ақ Батыс Қазақстаннан Қызылордаға және ары қарай ұзындығы 1029 км Хоргос станциясына дейінгі автожолдарға қызығушылық танытуда. Қытай Даму банкі Қазақстанда Мойнақ ГЭС құрылысының аумақты жобасын қаржыландырады. Сонымен қатар, Қытай Қазақстанның астық жеткізіліміне де қызығушылық білдіруде. Қытай жағынан бұл жоспарлардың мысалдары ретінде Қапшағайдағы туристік және ойын-сауық бизнесі үшін аймақтық құрылыс болып табылады.

Көптеген сарапшылардың ойынша, қытай инвестициялары Қазақстанның қауіпсіздігі үшін қауіп төндіреді. Қазақстан стратегиялық

нысандарды шетел инвесторларының меншігіне, соның ішінде қытайға беруі көп нәрсені тәуекел етеді. АҚШ ірі негізгі америка компанияларында орта және жоғары буындарында қытай менеджерлерінің саны көбейіп кетті деген бір ғана факті бойынша дабыл қақты. Міне, осыдан олар ұлттық қауіпсіздікке қауіп-қатер төніп тұрғанын көрді. 2005 жылдың маусымында АҚШ конгресі Қытайдың америкалық Unocal компаниясын иелену талпынысына тосқауыл қойды. Бұдан ғаламдану үдерісінің барлығы көзделген сценарий бойынша жүргізілмей жатқанын байқаймыз. Ресей саясаттанушысы Карагановтың атап көрсеткеніндей, қазіргі кезде елдер арасындағы дипломатиялық қатынастарда «уақытты сығу» феномені байқалады. Қазіргі заманғы үрдісті тез арада игеріп алатын елдер ерекше табысты жағдайда болады.

Америка Құрама Штаттары. АҚШ инвестициялары Қазақстанның экономикасында ең жоғарғы деңгейде, олар тәуелсіз республика жылдарында 12 млрд долларды құрады. Ресми тұлғалардың өтініші бойынша, АҚШ кейінгі 15 жылда инвестиция ретінде еліміздің экономикасына қосымша 80 млрд долларға дейін әкелуі мүмкін. Республикада америка капиталының қатысуымен 374 кәсіпорын мен АҚШ компанияларының 91 өкілдігі тіркелген. АҚШ еліміздің мұнай-газ кешенінде көшбасшы болып табылады. Мұнда ChevronTexaco мен ExxonMobil компаниялары бар. Қазіргі кезде осы америка компанияларының «ТШО» ЖШС үлестері 50%-пен 25%-ке сәйкес. Бүгінгі күні ТШО Қазақстандағы ең ірі мұнай-газ компаниясы болып табылады. Мәселен, 2005 жылы «Теңізшевройл» ЖШС 13 млн 657 мың тонна мұнай, немесе елдің барлық мұнай шығаруынан 22% өндірді. Кейін Теңіз кен орнынан өндіруді жылына 25 млн тоннаға дейін жеткізуді жоспарлап отыр. Нысандардың жалпы құны – 5 млрд 504 млн доллар, бұл сомандан 4 млрд 239 млн доллары жұмсалған. Өндірілген мұнайдың 95% Новосибирскідегі терминалға дейін экспортты құбыр желісі арқылы илектейді. Мұнайды Шығыс және Батыс Европаға, сондай-ақ, Америкаға тасымалдайды.

Қарашағанақ жобасында ChevronTexaco-ның 20% үлесі бар. Батыс Қазақстан облысы Қарашағанақ кен орны әлемдегі ең ірі мұнайгазконденсатты кен орны болып табылады. Оның ауданы 280 квадрат шаршы метр және 1,2 млрд тонна мұнай мен конденсат және 1,35 трлн куба метр газ бар. Жылдың аяғында компания жылына 7 млн тонна деңгейіне шығуды есептеуде. Осылайша, консорциум «Теңізшевройлдан» кейінгі жүйе арқылы жұмыс істейтін екінші ірі қазақстандық жеткізуші болды. Консорциумнің Каспий құбыр желісін мұнайтранспорт жүйесі бойынша ары қарайғы экспорт үшін сұйық көмірсутекті қайта өңдеу

кешені жүргізілген, қабат қысымын ұлғайту үшін газды кері шайқау құрылғысы жөнделді, сондай-ақ, Қарашығанақ – Үлкен Шаған-Атырау 635 километрлі экспорттық құбыр желісі салынды. Бұл кен орындарын құбыр желісімен байланыстырды. Бұл барлық операциялар көп млн-даған инвестицияларды талап етті. Консорциум 2004 жылдың 11 айы ішінде жаңа нысандардың қосылуының арқасында сұйық көмірсутектерін жылына 7,5 млн тоннадан аса, ал газды – 8 млрд кубаметр өндіруді көбейтті.

АҚШ-тың қатысуымен келесі ірі жоба – Солтүстік Каспий жобасы, мұнда Total, ExxonMobil, Shell үлестері 18,52%-тен, ConocoPhillips – 9,26%, Inpex – 8,33, «Қазмұнайгаз» ҰК АҚ – 8,33%. Қатысушылар өнімдердің экономикалық үлгілеріне сәйкес барлық 40 жыл кезеңінде 85 млрд доллардан көбірек табыс көруді жоспарлап отыр. Америка компаниялары Қазақстанмен тек мұнай-газ секторында ғана қызмет істемейді, коммуникация, транспорт, тау-кен, қайта өңдеу, химиялық, жеңіл өнеркәсібі, машина жасау, ауыл шаруашылығы, туризм саласында да бірге жұмыс істейді. Қазақстанда байланыс, ақпараттық технология саласында MCI, Sprint, Apple, Motorola, AT&T компаниялары жұмыс істейді. Қазақстанның аграрлық секторында АҚШ Arthur Daniels Midland, John Deere, Quaterpillar, INC компанияларымен таныс. Бірақ шетел инвесторлары үшін басым сектор, еш күмәнсіз, ол энергетика саласы.

Осымен байланысты АҚШ Қазақстанның энергетикасында тек мұнай жобаларымен ғана шектелмейді. Қазақстанда Америка Құрама Штаттары өнеркәсіптік ядролық реакторларда отын ретінде қолдану үшін төмен байытылғыш уран өндіреді. АҚШ компаниясы уран концентратын Өскемендегі Үлбі металлургиялық зауытына жеткізеді. Осы зауытта бірегей технология қолдану арқылы уран концентратынан ядролық реакторлар үшін кейінгі отын өндірісіне АҚШ-қа тасымалдау үшін арналған төмен байытылғыш уран өндіріледі. Үлбі, бұрынғы КСРО кезіндегі ең ірі ядролық реакторлар үшін отын уран таблеткаларын шығарушы, ядролық жанар май өндірісі субөнімдерінен төмен байытылғыш уранның бөлініп шығу технологиясын пайдаланған әлемдегі жалғыз кәсіпорын болып табылады.

Уран өнеркәсібі алдымыздағы жылдары өзінің даму қарқынымен мұнай-газ саласының алдына шығуы мүмкін. Алайда, Қазақстан тек шикізат күйіндегі уранды ғана өндіріп қоймай, сонымен бірге жоғарғы деңгейдегі өнімдерді шығарумен қамтамасыз еткенде ғана нақты табыстарға қол жеткізуі мүмкін. АҚШ Қазақстанды, ең алдымен, импортты шикізат жеткізілімдерін әртарапандыру мүмкіндігі ретінде қарастырады. АҚШ Қазақстанды энергетикалық қауіпсіздіктің тұрақты кепілі деп көруді қалайды.

Ұлыбритания Қазақстан экономикасында АҚШ-тан кейінгі екінші ірі инвестор. Тәуелсіздік алғаннан кейін 3 млрд фунт стерлинг инвестициялаған. Инвестиция негізінен мұнай-газ секторындағы ірі трансұлттық корпорацияларымен жүргізілді. Қазақстанда 100-ден аса компания жұмыс істейді. Олар толығымен британдықтар немесе британ серіктестерімен бірге құрылған.

Қазақстанда британ компанияларының негізгі қызметі мұнай-газ саласы болып табылады. Мұнда British Gas, BP мен Shell компаниялары, сондай-ақ көптеген ірі қызмет көрсету компаниялары мен жеткізушілер жұмыс істейді. BG Group (Ұлыбритания) Қарашығанақ жобасына қатысады, оның үлесі – 32,4%. Британдықтар азаматтық авиация саласында танылған, British Airways компаниясы оның құрылуына қатысқан және Air Astana ұлттық тасымалдаушы акциясының 49%-ін иеленді. Қазақстанда Frontier Mining Ltd. компаниясы алтын өндірумен айналысады және кен орнын барлау мен игеруді қаржыландырады. Oriel Resources plc. Британ компаниясы Солтүстік Қазақстанда никель шығару үшін «Шевченко» никель жобасында жұмыс істейді. Ntw Power Systems Ltd британ компаниясы «Қазсабтон» ЖШС-нен сатып алған Степногорск тау-кен химиялық комбинатының инвесторы болды. 2005-2006 жылдары Ntw Power Systems Ltd инвестициясының жалпы көлемі 48,5 млн долларды құрады, 2007 жылы инвестиция көлемін 76 млн долларға дейін өскен. 2004 жылы 4 млн долларға, 2005 жылы – 25 млн долларға, ал 2006 жылы – 44 млн долларға өнім шығарды. «Қазатомпроммен» бірлесе отырып уран өндірісін қалпына келтіру үшін кәсіпорындарды дамыту, молибден өндірісі бойынша жаңа қуатты жіберу мен құрылысының бағдарламалары көзделуде. Британ компанияларының көпшілігі қызмет көрсету секторында жұмыс істейді, мәселен, консалтингтік, банктік және заңдық. Британ компаниялары сонымен қатар, темекі өнімдерін шығару, түрлі-түсті металдар өндіру, білім беру саласында, және басқа да секторларда қызмет етуде.

Ұлыбританияда Қазақстан компаниялары да мыс, алтын өндіру және мұнай-газ саласында жұмыс істейтін өздерінің акционерлерін тапты. Сонымен, 2005 жылы «Қазақмыс» және «ҚазақГолд» екі қазақстандық компаниясы Лондон қоры биржасына өздерінің акцияларын салған кеңес дәуірінен кейінгі алғашқы компаниялар болды. Осы жылы оларға «Қазмұнайгаз» АҚ мен «Қазкомерцбанк» АҚ ұлттық компаниялары қосылды. Сондай-ақ, «Самұрық-Қазына» бойынша Қазақстан холдинг акционерлік қоғамдарының тұсау кесері болды. Тұсау кесер инвесторларды еліміздің стратегиялық кәсіпорындарды шоғырлайтын бұл холдингтердің

мүмкіндігімен таныстыруға арналды. «Самұрық-Қазынанын» активтері «Қазпошта» АҚ, «Қазақстан темір жолы», «Қазақтелеком», «КЕГОК», «ҚазҚуат», «Екібастұз энергоорталық», «Академик Ш.Ч. Чокін атындағы Қазақтың ғылыми-зерттеу энергетика институты» (50%), «Бұқтырма ГЭС», «КОРЭМ», «Шұлба ГЭС», «Өскемен ГЭС», «Астанаэнергосервис», Air Astana (51%), «Маңғыстау РЭК», «Қазмортрансфлот», «Қазақстан Инжиниринг», «Майкаиналтын» (25%), «Аэропорт Павлодар», «Ақтөбе халықаралық аэропорты», «Астана халықаралық аэропорт», «Ақбақай ГОК» (33%) акцияларының мемлекеттік пакетінен тұрады.

Ресей Федерациясы. Экономикалық қауіпсіздік тұрғысынан Ресей стратегиялық серіктес болып табылады. Ресей мен Қазақстан экономикасы айрықша біріккен. Ресей инвестициялары Қазақстанда басқа елдерге қарағанда көлемі жағынан көп орын алады. Негізінен, олар мұнай-газ және тау-кен секторына бағытталған. Қазақстанда «Роснефть», АҚ «Сибнефть» АҚ, «Газпром» АҚ, «Лукойл» АҚ өз орындары бар. «Лукойл Оверсиз» Қазақстанда 6 млн-ға жуық мұнай өндіреді, немесе сұйық көмірсутектің барлық көлемінен шамамен 9-10%-ті құрады. «Лукойл Оверсиз» Солтүстік Бузачи мен Арман (Маңғыстау облысы), Алибекмола мен Қожасай (Ақтөбе облысы) кен орындарын игеру жобасында «Тургай Петролеум» (Қызылорда облысы) АҚ, «Қазақойл-Ақтөбе» ЖШС 50%, сондай-ақ Karachaganak Petroleum Operating B.V. халықаралық консорциумның 15% үлесіне ие. Ресей компаниясы, сондай-ақ өз бастауында «Қазмұнайгазбен» бірге Қазақстанның Каспий секторында Түб Қараған және Аташ құрылымдарын барлауды жүргізіп жатыр. Лукойл Қазақстанда мұнай өндіретін Nelson Resources компаниясының ортақ иемденушісі болды. Акционерлер жұтылу туралы ұсыныстарды 2 млрд долларға қабылдады. Nelson «Лукойл» жалғыз иеленуші ретінде Nelson Resources жобалары мен активтерін бақылауды толық басқаруды алды. Оған Қазақстан Республикасы Алибекмола, Қожасай, Қарақұдық, Солтүстік Бузашы мен Арман кен орындарындағы көмірсутекті өндіру бойынша жобалар жатады, сондай-ақ Қазақстан секторындағы Каспий теңізінің Оңтүстік Жамбай және Оңтүстік Забуренье екі геологиялық барлау блоктарын алу опциондары. Компанияның көмірсутектің дәлелденген және мүмкін қорларын алуы 269,6 млн баррельден тұрады. Оның кен орны өңдеудің ең төменгі сатысынан, тез қарқынды табыс түсіруде. Осы жылы табыс 15%-ке өсті, ал алдағы жылдары ол әлі де өсе түседі. Екіншіден, компания «Лукойл» үшін стратегиялық аймақта орналасқан. Оны ресей активтеріне қосқаннан сатып алу үлкен табыс әкеледі. Компанияның көмірсутегі өзінің қасиеті бойынша Brent мар-

кісі деңгейіне жақын. Сондай-ақ «Лукойлдің» президенті Леонид Федун «Тургай Петролеум» АҚ қосымша 50% үлесін сатып алу мүмкіндігі туралы айтты. Сонда ол бұл АҚ 100% иеленетін еді. «Лукойл Оверсиз Сервис Лтд Қазақстан» жоспарында қазір Lukargo B.V. бұл BP Ресей компаниясымен бірлескен кәсіпорнына жататын Теңіз мұнай кен орнын (Атырау облысы) игеру жобасының 5% алу тұр. Қазақстандағы «Лукойл Оверсиз» басқа да жобалары туралы айтатын болсақ, ресей жағы геологиялық барлау жұмыстарына, сейсмикалық зерттеу жүргізуге, және Қазақстан секторындағы Каспий теңізі Оңтүстік Жамбай мен Оңтүстік Забуренье барлау ұңғымаларын бұрғылауға қызығушылық танытуда. Бұл жерде мұнай кен орнының ашылуының әлеуеті өте жоғары бағаланады.

«Лукойл Оверсиз» АҚШ-та тіркелген, бірақ Қазақстанда жұмыс істейтін Chararral Resources Inc. жұтылу бойынша мәмілені аяқтайтын ниеті бар. Осы уақытта «Лукойл Оверсиз» Chararral Resources акцияларының 60% жанама иеленеді, ал басқа акциялар ашық нарықта сатылуда. Сонымен қатар, екі компания да Қарақұдық (Маңғыстау облысы) мұнай кен орнын өңдеуге мемлекеттік лицензиясы бар «Қарақұдықмұнай» (ККМ) АҚ-тың ортақ иеленушісі болып табылады. Сонымен қатар, «Лукойл Оверсиз» ККМ 76% жанама иеленеді. Қазір «Лукойлға» жатпайтын Chararral Resources акцияларының жалпы құны 88,6 млн құрайды. «Сибнефть» Қазақстанда мұнай өндіретін американың BMB Mupai компаниясын ұтып алу туралы келіссөздер жүргізіп жатыр. «Роснефть» Қазақстанда «РН-Қазақстан» ЖШС еншілес кәсіпорнын құрды. Және келесі жылдары Қазақстан Республикасында 300 млн долларға мұнай-газ жобасын инвестициялауды жоспарлап отыр. Каспий теңізі «Құрманғазы» кен орны жобасында «РН-Қазақстан» ЖШС арасында ресей мен қазақстан инвестициялары 22-23 млрд долларды құрайды. Ресей Федерациясының экс президенті Владимир Путин бұл жобадағы табыс 50 млрд-қа бағаланатынын айтқан. Қазақстан Республикасында «Роснефть»-тің Каспий теңізіндегі «Құрманғазы» болашақ құрылымын барлау жобасында 25%, (қалғандары – «Қазмұнайтеңіз», «еншілес» «ҚазМұнайГаз» компанияларында 50%, Ресей Федерациясы опционында – 25%). Adai Petroleum Company АҚ (серіктесі Fist International Oil Corporation (FIOC)), Атырау облысы Адай блогында жұмыс істейтін Sinopec қытайдың «еншілес» компаниясында – 50% үлесі бар. Сонымен қатар, ол Халықаралық нарықта танкерлермен Қара теңізге Теңіз-Новороссийск құбыр желісі бойынша Қазақстан, ал жақында Ресей мұнайын жеткізуді қамтамасыз ететін Shell АҚ-мен Каспий құбыр желісі консорциумына қатысады.

Бүгін Ресей Федерациясы бірінші рангідегі мемлекет ретінде қалыптасуға талпынып отыр. Біздің еліміздің мұнайды шетел нарығына тікелей тасымалдау мүмкіндігі жоқ екені бәрімізге белгілі. Ресей Қазақстанға экспорт үшін мүмкіндік береді. Каспий құбыр желісі консорциумы бойынша экспорттық мұнайдың 45%, ал Атырау-Самара мұнай құбыры бойынша 35%, Ақтау порты бойынша – 17%, теміржол бойынша – 3% иеленеді. Қазақстандық мұнай экспортшылары Теңіз бен Қарашағанақ кен орындарынан, Қашағаннан ресей экспортшылары үшін басты бәсекелестер. Егер Еуропа нарығында мұнайды жеткізу қайта қанықтығы болса, онда ресей экспорттары, нарықта 28 млн тонна Қазақстан мұнайы пайда болғаннан млрд-таған шығынға батады. Осыдан байқағанымыздай, Ресей мұнай илектелуі үшін тоннасына 28 доллар, кем дегенде 38-40-қа дейін тарифтерді көтеруді талап етеді. Бұған Қазақстандық мұнай жобасының қатысушылары тіпті келіспейді. Ресей мүмкін болатын залалдарды қайтаруды қалайды, бірақ бұл шығындардың орнын толтыруды ешкім қаламайды.

Экономикалық қауіпсіздік тұрғысынан, әрине, Қазақстанда энергетикалық сала ашық. Бұған әр түрлі елдер қызығушылық танытып отыр. Біздің байқап отырғанымыздай, біздің еліміздің энергетика ресурстарына АҚШ, Ресей, Қытай сияқты негізгі әлемдік державалар арасында күрес болып жатыр. Осыған байланысты, біздің елімізде әлемдік экономикадағы тар шикізатты мамандандыруды бекіту оңай жүзеге асатынын ұмытпауымыз қажет. Еліміздің мұндай дамуы мүмкін, оның үстіне (жоғарыда көрсетілген ерекшеліктерде) кейбір елдер қатары біздің экономикамыздың осындай сценарий бойынша дамуына қызығушылық танытып отыр. Батыс елдері үшін бұл ресурстарға еркін қол жеткізу жолымен олардың энергия қауіпсіздігін қамтамасыз ету және біздің бай жер қойнауымызда энергия таратушы өңдеуінің либералды режимін ұсыну болып табылады.

Индия сияқты инвестор Қазақстан үшін стратегиялық болып табылады. Жақын 10-15 жылда біздің еліміздің қызығушылығы бұдан да артады. Ал, әзірше Қазақстан экономикасына Индия инвесторларының жалпы көлемі 13,2 млн долларды құрайды. 2005 жылы Индия экономикасы 8,1%-ке өсті, 2010 жылы Boston Consultancy Group болжамы бойынша қарқыны 13,3%-ға жетеді. Тағы 15 жылда Әлемдік банк сарапшылары елдің әлемдегі ЖІӨ көлемі бойынша Қытай мен АҚШ-тан кейін үшінші орынға шығуын байқайды. Индия энергетика ресурстарына өте зәру, бұл елдің тұрғындары жер шарының көлемді ауданын алып отыр және тез қарқынмен дамуда. Халықаралық энергетикалық агенттігі осы өңірде

мұнайға жыл сайынғы сұраныстың өсуі 3-4% шегінде, ал газға 4-6% шегінде бағалайды. Индия алдағы он жылдықта күніне 100 млн баррель мұнай шикізатын импорттауды көздеп отыр. Бұл аудандағы проценттік қатынаста жалпы сұраныстың ширегі. Басқаша айтқанда, Индияның мұнайды импорттауға тәуелділігі елдің мұқтажын 70%-ке дейін (ал кейбір сарапшылар 80% деп те айтып жүр) жауып отыр. Бұл әлі кем дегенде 2020 жылға дейін созылады.